

Fransızcadan Osmanlıca Yapılan Çevirilerde Eğlenceli Eğitim Örneği: *Musavver Fennî Eğlenceler*¹

Eshabil BOZKURT²

Ayşe Banu KARADAĐ³

Özet

Bu makalede amaç, Avanzade Mehmed Süleyman'ın çeviri yoluyla Fransız kültüründen Osmanlı kültürüne kazandırdığı *Musavver Fennî Eğlenceler-1* (1309 [1891]), *Musavver Fennî Eğlenceler-2* (1310 [1892]) ve *Musavver Yeni Fennî Eğlenceler* (1322 [1904]) adlı fen içerikli resimli eğlence kitaplarını çeviribilim bağlamında irdelemektir. Avanzade Mehmed Süleyman (1871-1922) eczacı, gazeteci, yazar, çevirmen gibi farklı kimlikleriyle Türk kültür ve edebiyat dizgemize gerek telif gerekse çeviri birçok eser kazandırmıştır. Türk çeviri tarihi irdelendiğinde, Batı odaklı “modernleşme” çerçevesinde “fen”, “eğlence”, “eğitim” vb. vurgularla birçok eserin Fransız kültür ve edebiyat dizgesinden kendi dizgemize kazandırıldığı görülmektedir. Tanzimat'tan Harf Devrimi'ne kadar Batı kültüründen özellikle de Fransız kültüründen hem edebî hem bilimsel alanda çok sayıda eser çevrilerek Osmanlı kültürüne kazandırılmış, roman ve tiyatro gibi bazı türler ise ilk defa bu çeviriler yoluyla Türk toplumuna tanıtılmıştır. Avanzade Mehmed Süleyman'ın çevirisini yaptığı ve Türk okurlarına sunduğu fennî eğlenceler de Türk toplumunun ilk kez karşılaştığı bu türlerden biridir. Çevirmen, bu çevirileriyle erek kitle olan Türk okurlarının boş vakitlerini sadece eğlenerek geçirmelerini değil, kitap adlarından da anlaşılacağı üzere, eğlendirmenin yanında öğretmeyi de amaçlamıştır. Bu çalışmada, irdelemeye temel olan sorunsal, adı geçen eserlerin şimdiye kadar çeviriyazılarının yapılmamış ve çeviribilim bağlamında “fen” vurgusuyla eğitim açısından incelenmemiş olmasıdır. Bildirinin inceleme nesnesini oluşturmak amacıyla eserlerin çeviriyazısı yapılacak ve yer kısıtlaması dikkate alınarak gerekli görülen durumlarda erek metinlerden örnekler verilecektir. Fen içerikli çeviri eğlence kitaplarını incelemek için kuramsal olarak Alman çeviribilimci Hans J. Vermeer'in “skopos kuramı” temel alınacaktır. “Skopos kuramı” bağlamında çeviri odaklı yapılacak okuma, Vermeer'in özellikle “Çeviriye İlişkin Eylemde Skopos ve İş” [“Skopos and Commission in Translational Action”] (1989: 173-200) başlıklı makalesi çerçevesinde “iş, işveren, amaç” kavramları üzerine temellendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Avanzade Mehmed Süleyman, fennî eğlence, Türk çeviri tarihi, skopos kuramı.

A Sample of Edutainment Within The Translations From French To Ottoman Turkish: *Illustrated Scientific Entertainments (Musavver Fennî Eğlenceler)*

Abstract

The aim of this study is to analyze the illustrated entertainment books with some scientific contents within the context of translation studies as *Musavver Fennî Eğlenceler-1* (1309 [1891]), *Musavver Fennî Eğlenceler-2* (1310 [1892]) and *Musavver Yeni Fennî Eğlenceler* (1322 [1904]) which entered into Ottoman culture from French culture with a notable contribution of translations rendered by Avanzade Mehmed Süleyman. Avanzade Mehmed Süleyman (1871-1922) having a variety of professions such as pharmacist, journalist, author and translator presented various original and translated

1 Bu makale, 11-13.05.2015 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi'nde düzenlenen 11. Ulusal Frankofoni Kongresi'nde “Fransızcadan Osmanlıca Yapılan Çevirilerde Eğlenceli Eğitim Örneği: *Musavver Fennî Eğlenceler*” başlıklı bildirinin genişletilmiş hâlidir.

2 Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü, eshabilbozkurt@gmail.com

3 Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı, aysebanukaradag@gmail.com

works into Turkish cultural and literary system. When the Turkish translation history is examined, it is clearly seen that lots of works from French culture and literature that had emphases on “science”, “entertainment”, “education” etc. entered into our literary system within the framework of Western-oriented modernization. Hundreds of literary and scientific works from Western culture, especially from French culture, had initially been translated into Ottoman Turkish and thus had penetrated into Ottoman culture earlier whereas certain genres namely drama and novel were introduced to Turkish society later via translations between the Tanzimat Period and the Alphabet Reform. *Fennî eğlenceler* (scientific entertainments) translated by Avanzade Mehmed Süleyman was among the abovementioned early genres to be introduced to Turkish people. The translator aimed to teach people, as can be understood from the titles of the books, rather than just to amuse Turkish readers in their free time. In this study, the main problem beside this analysis is the lack of transcriptions of the aforementioned works and the assessment of these works in the context of Translation Studies with the point of education while attaching importance to the “science” aspect. The transcription of the works will be realized and some examples extracted from the target text will be given in order to form the scope of this paper. “Skopos Theory” put forward by the German researcher Hans J. Vermeer will serve as the theoretical basis for the analysis of the translated entertainment books with scientific contents. Within the scope of “Skopos Theory”, the analysis to be made considering the aspects of Translation Studies, will be based especially on the concepts of “translation task, commissioner, purpose” within the framework of the article entitled “Skopos and Commission in Translational Action” by Vermeer (1989: 173-200).

Keywords: Avanzade Mehmed Süleyman, scientific entertainment, Turkish translation history, Skopos theory.

1. Giriş:

19. yüzyıl, Osmanlı'nın arayışlar içerisinde olduğu bir dönemdir. Devletin eski gücünü kaybettiği, askeri alanda, bilim ve sanatta görece olarak Batı'nın gerisinde kaldığı söylenebilir. Eski günlerine dönmek ve tekrar güçlenmek amacıyla Tanzimat ve Islahat fermanlarının ilanları ile birtakım düzenlemeler yapılır. Bilimde ve sanatta örnek alınan medeniyet artık Batı medeniyeti olur ve yüzyıllarca süren Doğu etkisi ve özellikleri yerini görece olarak Batı'ya bırakmaya başlar, denebilir. Batı, Osmanlı'ya bazı kanallar vasıtasıyla taşınır. “Osmanlıların Modern Teknoloji İle Karşılaşması: Elektrik Örneği” başlıklı makalesinde Serhat Küçük, Osmanlı'nın Avrupa'daki bilimsel ve teknolojik gelişmelerden haber alma kanalları olarak diplomatlar, seyyahlar, tacirler, denizciler, sergiler, gazeteler ve Avrupa'ya gönderilen Türk öğrencileri gösterir (Küçük, 2013: 162-163). Tanzimat'tan sonra bilim ve sanatta Batı'yı örnek alan toplumun en önemli kanallarından biri de şüphesiz çeviridir. Birçok alandaki yenilikler, çeviri yoluyla Osmanlı toplumuna sunulur. Çeviri vasıtasıyla Osmanlı toplumuna kazandırılan edebi sahadaki yeniliklere roman, Batılı anlamda hikâye ve tiyatro, sone ve terza-rima bazı şiir türleri örnek gösterilebilir. Bu yüzyılın başlarında başlayan Batı'dan çeviri hareketi, yüzyılın sonlarına doğru daha da yoğunluğunu artırarak devam eder.

Birçok alanda yüzlerce çevirinin yapıldığı 19. yüzyılda gelişigüzel eserler seçilip çevrilmez⁴; çeviri işinde dönemin işvereni olan yayınevi sahipleri ve uzmanı olan çevirmenler, çevirisi yapılacak eser seçiminde son derece seçici davranır ve bazı amaçlar güderler⁵. Birçok edebi eser çevirisinde “(faydacılık) ahlak, eğlence, eğitim, fen⁶” vurgusu ile karşılaşılır. İsmail Habib Sevük, *Avrupa Edebiyatı ve Biz* adlı eserinde o dönem Türk toplumunun Paul de Kock ve Jules Verne'i çok sevdiğini, bunlardan ikincisinin çocuklardan büyüklere kadar herkes tarafından istifade edildiğini ve fenni romanın sembolü olduğunu söyler (Sevük, 1941: 199). “Türk Edebiyatında Jules Verne Tercümeleleri” başlıklı makalesinde Fatih Andı, fenni romanı,

4 Bu konudaki çalışmalar için bkz. Karadağ 2012, 2014a, 2014b; Bozkurt 2012, 2014.

5 Bu konuda çeviribilim bağlamında yapılan öncü çalışmalar için bkz. Bengi-Öner 1990, 2006; Pakar 2008.

6 Osmanlı'daki fenni roman çevirileri üzerine çeviribilim odaklı çalışma için bkz. Karadağ 2012.

“konusunu fenni olaylardan alan, keşif ve icatlardan alan, ileride olması tahayyül edilen teknolojik gelişmelere yer veren, aya gezegenlere, kahramanlarının uzak kıta ve denizlere yaptıkları heyecan ve egzotik seyahatlerden bahseden bir roman türü” (Andı, 2000: 130) olarak tanımlar ve şöyle der: “Fenni romanların, İsmail Habib’in dediği gibi, ‘çocuklardan büyüklere kadar’ çok beğenilmesinde ve rağbet görmesinde XIX. asır Türk toplumunun kafasında uyan(dırıl)maya başlayan Batı fennine, teknolojiye, keşif ve icatlara duyulan ilgi ve hayranlığın rolünü göz ardı etmemelidir” (Andı, 2000: 130).

Dönemin aydınları arasında kabul edilen yayıncılar ve yazarlar/çevirmenler sadece edebi eserlerde değil başka türlerde de bu vurguyu yaparlar. Bu türlerden biri de o dönem Osmanlı toplumunda yine ilk kez görülen fenni eğlencelerdir. Bu makalede de eczacı, gazeteci, yazar, çevirmen gibi farklı kimlikleriyle Türk kültür ve edebiyat dizgemize gerek telif gerekse çeviri birçok eser kazandıran Avanzade Mehmed Süleyman⁷ (1871-1922)’ın fenni eğlenceler ile ilgili çeviri eserleri, Alman çeviribilimci Hans J. Vermeer’in “skopos kuramı” çerçevesinde irdelenecektir.

2. İnceleme

Tanzimat ile birlikte Osmanlı toplumu bilimsel anlamda Batı’nın gerisinde kaldığını kabul eder. Batı’nın fennine ulaşabilmek için çevrilecek romanlarda dahi fen içerikli eserler tercih edilir. Bunlar dışında farklı bilim sahalarına ait de çok sayıda eser çevrilir. Gerek edebi gerekse bilimsel eserlerde Fransız kültürünün ağırlığı görülmektedir. Fransız kültüründen çevirisi yapılan türlerden biri de eğlence kitaplarıdır. Türün adından da anlaşılacağı üzere eserler, hem eğlendirici hem de fen içeriklidir. Bu makalenin inceleme nesnesini oluşturan fenni çeviri eğlence kitaplarını tespit etmek amacıyla *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* incelenmiştir. İnceleme sonucu Tanzimat’tan Harf Devrimi’ne kadar Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine çevrilen eğlence kitapları ile ilgili kronolojik olarak sıralanan şu liste elde edilmiştir:

(...). 1299 [1882]. *Tebessüm yahud Güzel Eğlence 1-2-3*. Müt. Mahmud Şakir. İstanbul: Mekteb-i Sanayi Matbaası.

Richard. 1301 [1884]. *Salon Eğlenceleri*. Birinci Kısım. Müt. Nehmed Fahri. Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası.

Richard. 1302 [1885]. *Salon Eğlenceleri*. İkinci Kısım. Müt. Nehmed Fahri. Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası.

Tit, Tom [Arthur Good]. 1308 [1891]. *Fenni Eğlenceler*. Müt. Hasan Celaleddin. İstanbul: Ahter Matbaası.

Tit, Tom [Arthur Good]. 1309 [1892]. *Musavver Fenni Eğlenceler*. Birinci Kısım. Müt. Avanzade Mehmed Süleyman. Dersaadet: Kasbar Matbaası.

Tit, Tom [Arthur Good]. 1310 [1893]. *Musavver Fenni Eğlenceler*. İkinci Kısım. Müt. Avanzade Mehmed Süleyman. Dersaadet: Kasbar Matbaası.

Lucas, Eduard; Deucré, Etienne. 1313 [1896]. *Hesab Eğlenceleri*. 1. Cüz. Müt. Hasan. İstanbul: Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı.

Lucas, Eduard; Deucré, Etienne. 1313 [1896]. *Hesab Eğlenceleri*. 2. Cüz. Müt. Hasan. İstanbul: Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı.

⁷ Avanzade Mehmed Süleyman’ın çevirmen kimliği üzerine yapılan çalışma için bkz. Bozkurt 2013.

A Sample of Edutainment within the Translations from French to Ottoman Turkish: *Illustrated Scientific Entertainments (Musavver Fenni Eğlenceler)* / E. Bozkurt & A. B. Karadağ (p. 1-10)

Tit, Tom [Arthur Good]. 1322 [1904]. *Musavver Yeni Fenni Eğlenceler*. Müt. Avanzade Mehmed Süleyman. İstanbul: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

de Persignac, Comte. 1907. *Türkiye’de Sansür Eğlenceleri*. Müt. M. K. Kahire.

(...). 1324 [1907]. *Riyaziye Eğlenceleri*. Müt. Ahmed Tefvik [Akbaş] – Osman Şevki. Dersaadet: Matbaa-i Kütüphane-i Cihan.

Yukarıdaki listede verilen eserlere bakıldığında Osmanlı toplumunda çeviri yoluyla bir eğlence kültürü oluşturulduğu söylenebilir. Bu kitapların çevirisiyle insanları eğlendirmek; eğlendirirken de bir şeyler öğretmek amaçlanır. Makalenin temel inceleme nesnesi olan Avanzade Mehmed Süleyman’ın fenni eğlenceler ile ilgili eserleri de bu amaçla çevrilen kitaplardandır. Yukarıdaki eserlerin basım tarihleri incelendiğinde çeviri eğlence kitaplarının ilkinin 1301 [1884] yılında *Salon Eğlenceleri* adıyla yayımlandığı görülür. Ancak fenni eğlenceler ile ilgili ilk çevirinin Hasan Celaleddin tarafından *Fenni Eğlenceler* adıyla 1308 [1891] yılında yapıldığı görülmektedir. Avanzade ise bu ilk çeviri fenni eğlence kitabının yayımlanmasından bir yıl sonra birer yıl ara ile iki ciltlik kitabının birinci ve ikinci ciltlerini yayımlar. Avanzade ile Hasan Celaleddin aynı kaynak metnin çevirisini yapar; ancak Hasan Celaleddin’in eserinde on sekiz fenni eğlence çevirisi bulunmaktadır. Avanzade’nin eseri önce iki cilt olarak daha sonra bir üçüncü kitap olarak yayımlanır. Üstelik birinci kitapta yetmiş beş, ikinci kitapta kırk yedi ve üçüncü kitapta da elli yedi eğlence bulunmaktadır.

Avanzade’nin çeviri kitapları ve kitap kapaklarında yer alan bilgiler ise şu şekildedir:

***Musavver Fenni Eğlenceler*⁸ (Birinci Cilt):**

Musavver Fenni Eğlenceler, Mütercimi Avanzade Mehmed Süleyman, Birinci kısım, “35” kıta resmi ve “75” eğlenceyi havidir, Maarif Nezaret-i Celilesinin ruhsatıyla tab olunmuştur, Dersaadet, Kasbar Matbaası, Bâbîâli Caddesi’nde numara 25, Sahip ve naşiri: Kitapçı Kasbar, 1309, Fiyatı 100 paradır.

***Musavver Fenni Eğlenceler*⁹ (İkinci Cilt):**

Musavver Fenni Eğlenceler, Muharrir ve mütercimi Avanzade Mehmed Süleyman, İkinci kısım, “Maarif” ceride-i fenniyesine derç olunduktan sonra Maarif Nezaret-i Celilesi’nin ruhsatıyla ayrıca kitap şeklinde dahi tab olunmuştur, “*Fenni Eğlenceler*” on bir lisana nakl ü tercüme olunmuştur, Dersaadet, (Kasbar) Matbaası, Bâbîâli Caddesi’nde numara 25, Sahip ve naşiri: Kitapçı Kasbar, 1310.

***Musavver Yeni Fenni Eğlenceler*¹⁰:**

Mütercimi Avanzade Mehmed Süleyman, Fransa Akademisi’nin mazhar-ı takdir ve tahsini olmuştur, *Musavver Yeni Fenni Eğlenceler*, 57 eğlence ve 46 resmi muhtevindir, Maarif Nezaret-i Celilesi’nin ruhsatını haizdir, A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, Bâbîâli Caddesi’nde numara 52, 1322.

Avanzade, eğlence ilgili kitaplardan ilkinin 1309 [1892] yılında *Musavver Fenni Eğlenceler* adıyla çevirir ve adı bu çevirinin kapağında “mütercim” olarak geçer. Kapakta yazan “Birinci Kısım” ifadesi, kitabın devamının da olacağını göstermektedir. 1310 [1893] yılında bu kitabın devamı olan ancak ayrı bir eser olarak değerlendirilmesi gereken *Musavver Fenni Eğlenceler* (İkinci Kısım) yayımlanır. Bu çalışmada *Musavver Fenni Eğlenceler* adlı kitabın iki cilt olarak tek başlık altında değil de ayrı ayrı ele alınmasının nedeni, Avanzade’nin birinci ciltte

⁸ Bu kitapta yer alan eğlencelerin listesi için bkz. Ek 1.

⁹ Bu kitapta yer alan eğlencelerin listesi için bkz. Ek 2.

¹⁰ Bu kitapta yer alan eğlencelerin listesi için bkz. Ek 3.

kendini “mütercim”, ikinci ciltte ise hem “muharrir” hem de “mütercim” olarak göstermesidir. Bu durumun sebebini çevirmen ön sözünde bulmak mümkündür: Çevirmen, ön sözünde bazı okurlar tarafından fenni eğlencelere çok rağbet gösterildiğini söylerken “fenni eğlenceler tahririnden sarfınazar etmesini” isteyen bazı okurlar da olduğunu ifade etmektedir. (Tit [Good], (müt. Avanzade Mehmed Süleyman), 1310 [1893]: 3). Buradaki “tahrir” kelimesi, bazı eğlenceleri kendisinin yazdığını göstermektedir. Nitekim “tahrir”, “yazı yazma, eser kaleme alma” anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla birinci kitapta sadece “mütercim” iken ikinci kitapta kendini hem “mütercim” hem de “muharrir” olarak göstermektedir¹¹.

Kitap kapakları incelendiğinde kaynak metnin yazarına dair herhangi bir bilgiye yer verilmediği görülür. Kaynak metnin yazarına dair bilgiyi de yine çevirmen tarafından “İfade-i Mahsusa” başlığı ile yazılan ön sözde görmek mümkündür. Çevirmen, bazı eğlenceleri bilimsel kitaplardan alıntıladığını, bazılarını, hatta çoğunu ise Fransa’nın en itibarlı gazetelerinden olan *Illustration* gazetesinde Tom Tit imzasıyla yazılan ve sonra çok rağbet görmesi üzerine ayrıca kitap şeklinde basılan eserden seçerek çevirdiğini söyler. Bu eser, on Avrupa diline çevrilir. Çevirmene göre bu eserin kaynak kültürde çok rağbet görüp kitap olarak basılması ve on Avrupa diline çevrilmesi, eserin önemini ve faydasını göstermektedir (Tit [Good], (müt. Avanzade Mehmed Süleyman), 1309 [1892]: 2-3). Avanzade’nin, kitabındaki tüm eğlenceleri kaynak kültürde yayımlanan *Illustration*’dan veya bu gazetede eğlencelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan kitaptan almadığı görülür. Nitekim Küçük, Fransız kültüründeki *Nature* dergisinden bahseder. Küçük, makalesinde Osmanlı toplumunun modern teknoloji ile karşılaşmasında elektrik örneğini incelerken Avanzade’nin fenni eğlence çevirilerinden bahseder ve üç eğlence örneği verir: “Elektrikle Teshin”, “Elektriklenmiş Kuş” ve “Elektrik Tecrübesi”. Bu eğlencelerden ikisi -“Elektriklenmiş Kuş” ve “Elektrik Tecrübesi”- Avanzade’nin *Fennî Eğlenceler* (İkinci Kısım) adlı kitabında yer alırken “Elektrikle Teshin” başlıklı eğlenceye yukarıda adı geçen üç eserde de rastlanmaz. *Maarîf* adlı Osmanlıca gazeteyi inceleyen Küçük, “Elektrikle Teshin” başlıklı eğlencenin 45. sayıda (1892: 290-291) yer aldığını, bu eğlencede elektrikten ısıtma vasıtası olarak nasıl ve ne derece yararlanılabileceğine dair bilgiler verildiğini ve daha önceden “*Nature*” adlı dergide yayımlanmış bir yazının tebdil edilmiş hâli olduğunu da belirtildiğini söyler (2013: 171).

Çevirmen ön sözlerindeki ifadelerden de anlaşıldığı üzere Avanzade’nin fenni eğlence çevirileri önce *Maarîf* gazetesinde yayımlanır. Bu eğlencelerin okurlar tarafından çok beğenilmesi üzerine çevirmen, gazete sayfalarında parça parça yer alan bu eğlenceleri bir araya toplayarak okurların istifadesine sunmak ister ve bu şekilde serinin birinci kitabı ortaya çıkar. Ancak *Maarîf* gazetesinde eğlence çevirileri peyderpey yayımlanmaya devam eder. Çevirmen bu parçaların bir araya getirilmesiyle serinin ikinci, hatta üçüncü kitabını oluşturmayı hedeflediğini söyler. Çevirmen, eğlencelerin adından anlaşılacağı üzere okurları eğlendirmek, bunu yaparken de mevcut alet edevat ile ve kolaylıkla uygulama yaparak onların fenni bilgilerini artırmak istediğini ifade eder (Tit [Good], (müt. Avanzade Mehmed Süleyman), 1309 [1892]: 2-3). Çevirmenin amacı sadece eğlendirirken fenni bilgiler vermek değil, aynı zamanda okurların evlerinde bulundurdukları birtakım aletlerle de bu eğlenceleri uygulamalarını sağlamaktır.

Birinci kitabın ön sözünde Avrupa dillerinden onuna çevrildiğini söyleyen çevirmen, ikinci kitabın ön sözünde fenni eğlencelerin kitap şeklinde basılan birinci nüshasının kısa sürede tükendiğini ve ikinci baskısının yapıldığını, bu eserin Avrupa’da on bir dile çevrildiğini söyler. Ayrıca İstanbul’a birçok Avrupa gazetesinin geldiğini, bunların hemen hepsinde bir fenni eğlence bulunduğunu ve bu fenni eğlencelere gösterilen rağbetin çok olması üzerine serinin ikinci kitabını hazırladığını belirtir (Tit [Good], (müt. Avanzade Mehmed Süleyman), 1310 [1893]: 2-3).

¹¹ Bu çalışmada, makalenin sınırlarını aşacağı düşüncesiyle çevirmenin adlandırılışına ilişkin kuramsal bir tartışmaya girilmesi uygun görülmemiştir.

Avanzade, fenni eğlence çevirileriyle ilgili ilk iki kitabın yayımlanmasından 12 yıl sonra *Musavver Yeni Fenni Eğlenceler* 1322 [1904] adıyla bir fenni eğlence kitabı daha yayımlar. Bu çeviriye yazdığı “İfade-i Mahsusa” başlıklı ön sözde kaynak metnin yazarına, işverene ve eseri çevirme amacına değinir. Çevirmen, fenni eğlencelerin sadece vakit geçirmek için sıradan eğlencelerden değil, aksine bilimsel tecrübeler sonucu ortaya çıkan faydalı fenni eğlencelerden oluştuğunu, bu kitabın bütün aile fertlerince okunabilecek, onlara hoşça vakit geçirecek ve fenni bilgilerini artıracak mahiyette olduğunu söyler ve bu ön sözde diğer kitapların ön sözlerinden farklı olarak yazarın gerçek adını da belirtir. Yazar, Fransa’nın meşhur mühendislerinden Tom Tit takma adını kullanan Arthur Good’dur. Avanzade’nin ifadesine göre Good, Fransa’nın en itibarlı gazetelerinden olan ve haftalık çıkan *Illustration* adındaki resimli gazetede yayımladığı fenni eğlenceleri sonra kitap şeklinde yayımlar. Eser, sadece Fransa’da on sekiz baskı yapar. Çevirmene göre bu da eserin önemini göstermek için yeterlidir. Kendisinin çevirdiği kitapların baskısının kalmaması, Türk toplumunda da esere rağbet edildiğini göstermektedir. “Çeviri eylemi”nin “işvereni” o dönem Osmanlı matbuat dünyasının önemli isimlerinden olan Mihran Efendi’dır. Çeviri işini üstlenen ve bu işte “uzman” olan çevirmen, “işveren” Mihran Efendi’ye şu sözlerle teşekkür eder ve temennilerini dile getirir:

“Abd-i âciz kadar bu ciheti takdir eden ve tâbi’ler arasında âsâr-ı makbule ve muteberenin vücudpezir olmasına en ziyade vesatet-i gayuranesi sebke eden ve bahusus hüsn-i intihab ve hüsn-i tab emr-i ehemminde irae-i iktidar eyleyen Mihran Efendi işbu {*Yeni Fenni Eğlence*}lerin de saha-i tab u temsile konulması fikr ü arzusunun dermeyan etmiş olduğundan hemen tercümesine ibtidar kılınmış ve şu eser vücuda gelmiştir (Tit [Arthur Good], (müt. Avanzade Mehmed Süleyman), 1322 [1904]: 5).

Dönemin önemli eserlerinin yayımlanmasında emeği geçen Mihran Efendi, görüldüğü üzere, bu kitapta işveren olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim çeviri eylemi de Mihran Efendi’nin yeni fenni eğlencelerin hemen çevirisinin yapılp yayımlanmasını istemesi üzerine başlar.

Avanzade, ön sözlerde Tom Tit [Arthur Good]’ten eğlenceler seçerek çevirdiğini belirtir ve çevirdiği bu eserleri bir araya toplayıp üç ayrı kitap olarak yayımlar. Kaynak metnin yazarı da kaynak kültürde fenni eğlenceleri önce gazetede, daha sonra üç ciltlik bir seri olarak kitap şeklinde yayımlar. Good’un eseri bir seridir ve her bir eserin girişinde kaç resim ve kaç eğlence bulunduğu belirtilmiştir. Verilen bu bilgilere göre birinci seride 100 eğlence ve 115 resim, ikinci seride 106 eğlence ve 150 resim, üçüncü seride ise 100 eğlence 118 resim bulunmaktadır. Ancak her üç eserin kapağında da “Cent Nouvelles Expériences” ifadesi yer almaktadır.

3. Sonuç Gözlemleri

Çalışmada adı geçen çeviri fenni eğlence kitapları, yukarıda liste halinde sunulan diğer çeviri eğlence kitapları ve gazetelerde yayımlanan fenni eğlence çevirileri göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı kültür dizgesinde çeviri yoluyla bir eğlence kültürünün oluşturulduğu söylenebilir. Sadece erek kültür dizgesinde değil, kaynak kültür dizgesinde de fenni eğlence kültürünün varlığından söz edilebilir. Nitekim gerek kaynak kültürde gerekse erek kültürde fenni eğlenceler aynı yolu izler; yani önce gazetelerde tefrika halinde yayımlanır, daha sonra kitaplaştırılır. Çevirmen ön sözlerinde görüldüğü üzere kaynak metnin yazarı, fenni eğlenceleri kaynak kültürde önemli bir yer tutan *Illustration* gazetesinde yayımlar. Bu eğlenceler, sonra kitap halinde basılır. Avanzade de çevirdiği fenni eğlenceleri önce *Maarif* gazetesinde yayımlar ve bu eğlenceler daha sonra kitap halinde basılır. Good’un serisi de Avanzade’nin çevirisi de üçer kitaptan oluşan bir seridir; ancak Avanzade, Good’un eserini olduğu gibi çevirmez ve çeviri eyleminde bir “uzman” olarak bazılarını seçme yoluna gider. Avanzade’nin kitaplarındaki fenni eğlencelerin tamamı çeviri olmayıp bazıları teliflidir. İkinci kitabın kapağında Avanzade adı hem “muharrir” hem “mütercim” olarak görülür. Avanzade her üç kitaba da “İfade-i Mahsusa” başlığıyla birer ön söz yazar. Çevirmenin “amaç”ı bu ön sözlerde açıkça ifade edilir. Amaç hem eğlendirmek hem de eğlendirirken

okurların fenne dair bilgilerini artırmaktır. Yine çevirmen ifadelerinde belirtildiği üzere fenni eğlenceler ile ilgili kaynak ve erek metinlerin çok sayıda baskı yapması ve kaynak metnin on bir Batı diline çevrilmesi, fenni eğlencelerin hem kaynak kültürde hem de erek kültürde çok rağbet edilen bir tür olduğunu göstermektedir. Osmanlı kültür dizgesine çeviri yoluyla giren bu fenni eğlence kitaplarını birkaç da telif eser takip eder. Çevirilerde Avanzade Mehmed Süleyman adı ön plana çıkmaktadır. Bu bilgilere dayanarak Avanzade'nin, dönemin önde gelen çevirmenlerinden olduğu söylenebilir. Çevirmenin, anılan dönemde genel olarak benimsenen çeviri ve çevirmen amaçlarına koşut bir şekilde, "kültürlerarası iletişim" uzmanı kimliğiyle imzasını attığı çevirileriyle, edebiyat ve kültür dizgemizin "eğlence" repertuarının şekillendirilmesine katkıda bulunduğu iddia edilebilir.

Kaynakça

- Andı, F. (2000). Türk Edebiyatında Jules Verne Tercümelere. *Edebiyat Araştırmaları* 1. 129-144. İstanbul: Kitabevi.
- Bengi-Öner, I. (1990). A Re-evaluation of the Concept of Equivalence in the Literary Translations of Ahmed Midhat Efendi: A Linguistic Perspective. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bengi-Öner, I. (2006). "Çeviribilimde Bir Hâce-i Evvel: Ahmet Midhat Efendi". *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar*. ed. Nüket Esen - Erol Köroğlu. 338-346. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Bozkurt, E. (2012). Çevirmen Ön Sözlerinin Tanıklığında Halil Edib. *XII. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildiri Kitabı*. (ed. Lütfiye Cengizhan). 1. C. 409-414. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Bozkurt, E. (2013). Meşrutiyet Dönemi'nde Çok Kimlikli Bir Mütercim: Avanzâde Mehmed Süleyman. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Vol. 37. No 2: 49-63.
- Bozkurt, E. (2014). 1908-1928 Yılları Arasında Batı Dillerinden Osmanlı Türkçesine Çevrilen Romanlarda Mukaddime Geleneği. Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadağ, A. B. (2012). Çeviri Tarihimizde Fennî Romanlarla Bir Kültür Repertuarı Oluşturmak. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*. 2012/2. 6. 45-73.
- Karadağ, A. B. (2014a). Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Çeviri Roman Hallerine Ön Söz/Son Söz Tanıklıkları. *Metnin Halleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*. 99-145. İstanbul: Klasik.
- Karadağ, A. B. (2014b). Çevirmenin Tanıklığında Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Çeviri Tarihini Yeniden Okumak. C. 1-2. İstanbul: Diye.
- Küçük, S. (2013). Osmanlıların Modern Teknoloji İle Karşılaşması: Elektrik Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Bahar (18): 161-185.
- Özege, M. S. (1971). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. C. 1. İstanbul: Fatih.
- Özege, M. S. (1973). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. C. 2. İstanbul: Fatih.
- Özege, M. S. (1975). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. C. 3. İstanbul: Fatih.

A Sample of Edutainment within the Translations from French to Ottoman Turkish: *Illustrated Scientific Entertainments (Musavver Fenni Eğlenceler)* / E. Bozkurt & A. B. Karadağ (p. 1-10)

Özege, M. S. (1977). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. C. 4. İstanbul: Fatih.

Özege, M. S. (1979). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. C. 5. İstanbul: Fatih.

Paker, S. (2008). Tanzimat Döneminde Avrupa Edebiyatından Çeviriler: Çoğuldizge Kuramı Açısından Bir Değerlendirme. *Çeviri Seçkisi I - Çeviriyi Düşünenler*. (haz. Mehmet Rifat). 22-32. İstanbul: Sel.

Sevük, İ. H. (1941). *Avrupa Edebiyatı ve Biz: Garpten Tercümeleler*. C. 2. İstanbul: Remzi.

Tit, T. [Arthur Good]. (1890). *La Science Amusante*. Première Série. Paris: Librairie Larousse.

Tit, T. [Arthur Good]. (1892). *La Science Amusante*. 2e Série. Trente et Unième Édition Paris: Librairie Larousse.

Tit, T. [Arthur Good]. (1906). *La Science Amusante*. 3e Série. Vingt-Neuvième Édition. Paris: Librairie Larousse.

Tit, T. [Arthur Good]. (1308 [1891]). *Fenni Eğlenceler*. Müt. Hasan Celaledin. İstanbul: Ahter Matbaası.

Tit, T. [Arthur Good]. (1309 [1892]). *Musavver Fenni Eğlenceler*. Birinci Kısım. Müt. Avanzade Mehmed Süleyman. Dersaadet: Kasbar Matbaası.

Tit, T. [Arthur Good]. (1310 [1893]). *Musavver Fenni Eğlenceler*. İkinci Kısım. Müt. Avanzade Mehmed Süleyman. Dersaadet: Kasbar Matbaası.

Tit, T. [Arthur Good]. (1322 [1904]). *Musavver Yeni Fenni Eğlenceler*. Müt. Avanzade Mehmed Süleyman. İstanbul: A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Ekler

Ek 1. *Musavver Fenni Eğlenceler* (Birinci Cilt):

Bu kitapta yer alan fenni eğlenceler şunlardır:

- Düşmez Para
- Kayarak Hareket Eden Şimendifer
- Resimli Mum
- Ucuz Bir Çingirak
- İnci Çiçeği
- Bir Elmayı Soymadan ve Kesmeden İkiye Ayırmak
- Portakaldan Sepet
- Makasla Cam Kesilir mi?
- Benekli Çiçekler
- Mum Söndüren Bir Alet
- Bir Kuşun Daireye Girmesi
- Devvâr Yumurta
- Bir Bardak Suyun Hokkabazlığı
- Elastikiyetin Ceviz Üzerinde Garip Bir Tecrübesi
- Bardaklardan Ehramlar
- Şerbet Satan Bir Fıçı
- Teslis-i Zevaya
- Topaç
- Mürur Para Cüzdanı
- Metreli Kurşun Kalem
- Bir Demir Çingırağı Kalay ile Yıldızlamak
- Demir Eğintisini Eritmek
- Bakırı Eritmek
- Bakır Çubuğu Gümüşle Yıldızlamak
- Herhangi Bir Cam Parçasını Kolayca Delmek
- İtaatli Saat
- Anasır-ı Erbaa
- Gülün Rengini Değiştirmek
- Bir Gümüş Parçasını Eritmek
- Şekerin Tefahhumu
- Acaib-i Elvan

- Bir Bardak Derunundan Alevler Çıkarmak
- Su Üzerinde Tuhaf Bir Tecrübe
- Karanlıkta Yazı Yazan Kalem
- Tuhaf Bir Kaşık
- Kaçan Para
- Alet-i Tebhîr
- Tavanda Yürüyen Cambaz
- Su Daima Ateşte Kaynar, Fakat Soğuk Suda Dahi Kaynar mı?
- Mebhas-i Ziya – Tasvir-i Hayalî
- Bir Şişe Derununda Dokunmadan Bir İpliği Kesmek
- Yeni Fare Kapanı
- Havanın Tazyikine Garip Bir Misal
- Lamba Fiteli Kesecik
- Bu eğlencenin başlığı yoktur.
- Bu eğlencenin başlığı yoktur.
- Bu eğlencenin başlığı yoktur.
- İdareli pusula
- Galat-ı Hiss-i Basar
- Yanmaz Kâğıt
- Yeni Mikyasü'r-rutube
- Bu eğlencenin başlığı yoktur.
- Ateşsiz Lamba Yanar mı?
- Havada Yumurta Uçar mı?
- Siyah Yumurta
- On Dokuzdan Bir Alarak Yirmi Yapılır mı?
- Doğru Hesap
- Tebdil-i Elvan
- Suyun Sıçrayışı
- Suyun Sathını Ziyadar Kılmak
- Canlı Bir Kuşun Rengini Değiştirmek
- Tebdil-i Renk
- Amerika Usulü Meyve Devşirmek
- İmalî Gayet Kolay Bir Elektrik Makinesi
- Ünbûbede Galeyan Eden Su
- Acib Bir Çiçek
- Fırında Buz Yapılır mı?
- Sıçrayan Para
- Elmaları Oynatmak
- Hesabi Eğlenceler - Tek mi Çift mi?
- Diğer Eğlence
- Diğer Eğlence
- Diğer Eğlence
- Diğer Eğlence
- Diğer Eğlence

Ek 2. *Musavver Fennî Eğlenceler* (İkinci Cilt):

Bu kitapta yer alan fenni eğlencelerin başlıkları şunlardır:

- Âyine Kırılmış mı? Kırılmamış mı?
- Bir Parayı Kendinden Küçük Bir Müdevver Delikten Geçirmek
- Sâbih Balık yahud Ludiyun Aleti
- Midenin Gasli
- Topaç
- Galat-ı Hiss-i Basar
- Muvâzenet-i Garîbe
- Yanmayan Mum
- Üflemekle Suyu Kaynatmak
- Esmâk-i Sâbiha
- Bükülmüş Kibrit
- Âyinede Karagöz Oynar mı?
- Kibrit Müvezzii
- Galat-ı Hiss-i Basar
- Bir Kibritle On Beş Kibriti Kaldırmak
- Kumbara
- Bir paraya Dokunmadan Sürahi Derununa Vaz'ı
- Sınai Yanardağ
- Adi Bir İple Şişe Kesilir mi?
- Gümüş Yapraklı Ağaç
- Hayali Tiyatro
- At Yarışı
- Hâmız-ı Karbonun Kesafeti
- İki Makasta Bir Mustatili Bir Murabbaa Tebdil Etmek
- Cimnastik Oyunu
- Çanaktaki Para
- Süpürge Sopası
- Kar Çiçekleri
- Kâğıt Parçasından Pervane Alet-i Sukût
- Mantardan Torpil
- Mumda Kâğıt Tencere ile Su Kaynatmak
- Sadık Balon
- Garip Bir Dürbün
- İcrası Müşkül Bir Jimnastik Oyunu
- Garip Bir Oyuncak
- Açık Bir El Vasıtasıyla Bir Bardağı Kaldırmak
- İdareli Terazî
- Çiçekleri Nasıl Sulamalıdır?
- Elektriklenmiş Kuş
- Dolu Bir Şişe Vasıtasıyla Bir Bardağı Boşaltmak
- Garip Bir Oyun

- Sath-ı Mâil Üzerinde Yuvarlanan Bir Cisim
- Hokkabaz Şişesi
- Talimli Kanguru
- Ateş ile Resim Yapılır mı?
- Tırnak Kesecek
- Elektrik Tecrübesi

Ek 3. *Musavver Yeni Fennî Eğlenceler:*

Bu kitapta yer alan fennî eğlencelerin başlıkları şunlardır:

- Garâib-i Elvân
- Buharlı Yumurtalar
- Buzlu Âyine
- Elin Hararetiyle Soğuk Suyu Kaynatmak
- Yıldızlı Yumurta
- Su ile İşleyen Fırıldak
- Renkli Halkalar
- Kâğıttan Kelebek
- Delikli Kâğıt
- Yorulmaz Oyuncular
- Dört Kişiden Kuvvetli Çocuk!
- Çifte Küreler
- Bir Makasta Kâğıttan Merdiven Yapmak
- Elektrikli Kanguru
- Mütéharrık Zarlar
- Bir Turp Vasıtasıyla Tabağı Kaldırmak
- Deniz Yosunu
- Garip Bir Kuş
- Tuhaf Bir Dürbün
- Mürekkeple Resim Yapmak
- Billur Bardak
- Garip Bir Murabba
- Tabak Üzerine Resim Yapmak
- Sabun Köpüklerinin Dans Etmesi
- Kapsız ve Ateşsiz Su Kaynatmak
- Bir Körükten Çıkan Hararet ve Bürudet
- Şişeden Fıskiye
- Bardak Üzerinde Oynayan Kâğıttan Cambazlar
- Kaynar Suyun Garibeleri
- Bir Sürahi İçinde Kasırğa
- Elektrikli Gölgeler
- Açılıp Kapanan Çiçek
- Aksine Sönen Mum
- Ressam Topaç
- Domino Garaibi
- Baston ile Garip Bir Oyun
- İnbisat-ı Ecsam Keyfiyet-i Garibesi
- Kuvve-i Şa'riye Keyfiyet-i Garibesi
- Lamba Şişesinde Su Damlalarının Koşuşu
- Yuvarlanan Zarlar
- Bir Bardak Su
- Sath-ı Mâilden Yukarı Çıkan Halka
- Su Üzerinde Dönen Demir Helezon
- Sabun Köpüğüyle Mumu Söndürmek
- El Dokunmadan Bir İpi Düğülemek
- Tuhaf Bir Düello
- Garip ve Pek Tuhaf Bir Eğlence
- En Ağır Bir Cismi Üfleyerek Sekiz Parmak Vasıtasıyla Kaldırmak
- Şayan-ı Hayret Bir Eğlence
- Kâğıttan Halka
- Kart dö Vizit
- Ocak Üzerinde
- Garip Bir Âyine
- Kart Vizitten Bardak
- Sıçrayan Kalem
- Devvar Damlalar
- İpten Duvar